

ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร
**An Analytical Study of the Characteristics of the Fool and
the Wise Person in Bāla Paṇḍita Sutta**

¹To Hoang Nam ²พระมหายุธนา นรเชฏฐโ
และ³พระมหาจิววัฒน กนตวณโณ

¹To Hoang Nam, ²Phramaha Yutthana Narajettho,
and³Phramaha Chiravat Kantawanno

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Hoangnamto718@gmail.com

Received: August 14, 2025; **Revised:** December 12, 2025; **Accepted:** December 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของพาลบัณฑิตสูตร 2) เพื่อศึกษาลักษณะของคนพาลและบัณฑิตตามที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร และ 3) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตจากแนวคำสอนในพาลบัณฑิตสูตร โดยเป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา หนังสือ ตลอดจนวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) พาลบัณฑิตสูตร มีเนื้อหาหลักว่าด้วยความแตกต่างระหว่างคนพาลกับบัณฑิต โดยเน้นให้เห็นถึงผลของการกระทำทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว คนพาลเป็นผู้ประพฤติดี จึงต้องประสบกับทุกข์และผลกรรมอันไม่พึงปรารถนา ขณะที่บัณฑิตเป็นผู้ประพฤติดุช ย่อมได้รับความสุขและผลดี ทั้งในปัจจุบันและอนาคต 2) ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพระสูตรนี้แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยคนพาลมีลักษณะสำคัญคือ คิดชั่ว พุดชั่ว ทำชั่ว ไม่คำนึงถึงผลแห่งกรรม ประพฤติดุศีลธรรม และยากแก่การแนะนำให้เปลี่ยนแปลง ในทางตรงกันข้าม บัณฑิตมีลักษณะคือ คิดดี พุดดี ทำดี มีปัญญา เข้าใจหลักธรรม และสามารถนำพาตนเองและผู้อื่นไปสู่ความเจริญได้ 3) พาลบัณฑิตสูตรเน้นการใช้หลักความดีและความชั่วเป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณธรรมของบุคคล คนพาลมักมองเพียงผลในระยะสั้น ไม่พิจารณาผลในระยะยาว จึงละเมิดศีลธรรมได้ง่าย ขณะที่บัณฑิตมีความรอบคอบ มีปัญญาพิจารณาผลแห่งกรรมทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงสามารถดำเนินชีวิตสู่ความสุขที่มั่นคง

คำสำคัญ: คนพาล; บัณฑิต; พาลบัณฑิตสูตร

Abstract

This thesis has three main objectives: 1) To study the structure and essence of the Pāla Pandit Sutta 2) To study the characteristics of the Fool and wise Person in the Pāla Pandit Sutta, and 3) To analyze the characteristics of the Fool and wise Person from the teachings of the Pāla Pandit Sutta. This research is a documentary research in which the researcher has studied and researched from Tripitaka, commentaries, books, and related theses and research. 1) The Palabandit Sutta is a Sutta found in the Tripitaka, Volume 14, Suttanta Pitaka, Majjhimanikaya, Uparipannasaka. The main content is about the difference between a fool and a wise person. It emphasizes the results of both good and bad actions. A fool is a person who behaves wrongly, so he must experience suffering and undesirable results. While a wise person is a person who behaves rightly, he will receive happiness and good results, both in the present and the future. 2) The characteristics of the fool and the wise man in this sutra are clearly different. The main characteristics of A fool thinks poorly, speaks poorly, and acts poorly, not considering the results of karma, and behaving immorally. And it is difficult to suggest changes. On the contrary, The wise Person have the characteristics are thinks well, speaks well, and acts well. have wisdom, understand the principles of Dharma, and can lead themselves and others to prosperity. 3) The results of the analysis found that the Pāla Pandit Sutta emphasizes using the principles of good and evil as criteria for evaluating a person's morality. A fool tends to only look at the short-term results and not consider the long-term results, so it is easy to violate morality. While the wise Person is careful and has the wisdom to consider the results of karma both in the present and the future, so he can live a life of stable happiness.

Keywords: Bala; Pandita; Pāla Pandit Sutta

บทนำ

เมื่อพิจารณาตามหลักธรรมะที่แท้จริง จะเห็นว่าแท้จริงแล้วไม่มีสัตว์หรือบุคคล มีแต่ "ธรรม" เท่านั้นที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย คำว่า "คนดี" หรือ "คนชั่ว" จึงเป็นเพียงสมมติที่ใช้เรียกสภาพธรรมต่าง ๆ คนดี ก็คือ ผู้ที่มีกุศลจิตเกิดขึ้น เช่น จิตที่มีความเมตตา ศรัทธา ปัญญา เป็นต้น ส่วนคนชั่ว คือ ผู้ที่มีอกุศลจิตเกิดขึ้น เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งในแง่นี้ คนดีจึงเทียบได้กับบัณฑิต ส่วนคนชั่วคือคนพาล อย่างไรก็ตาม ความเป็นคนดีหรือคนชั่วนั้นยังสามารถแบ่งแยกออกเป็นระดับต่างๆได้อีกตามความละเอียดของธรรมที่ปรากฏ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า คนพาลคือผู้ที่ประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ ล่วงศีล และมีความเห็นผิด ส่วนคนดีในระดับหยาบ คือผู้ที่ประพฤดีดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่ล่วงศีล แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว ยังสามารถแบ่งคนดีออกเป็นสองประเภท คือ คนดีที่เป็นพระอริยะผู้รู้ความจริงของธรรมและคนดีที่ยังเป็นปุถุชน ซึ่งแม้จะทำดีแต่ยังไม่รู้ความจริงแท้ของธรรมะ จึงยังถือว่าเป็นพาลในแง่ละเอียด สุขีพ ปุณฺณานุกาพ (2530) ได้แสดงทัศนะไว้ ในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนว่า ลักษณะของคนพาลมี 3 อย่าง คือ คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว คนพาลต้องประสบทุกข์ โทมนัสถึง 3 ประการ ในทางโลก เราอาจมองคนดีคนไม่ดีแบบภาพรวม แต่ในทางธรรม การพิจารณาความดีความชั่วต้องละเอียดถึงระดับจิต คือดูที่ละขณะจิต ขณะที่อกุศลจิต เช่น ความโลภ ความโกรธเกิดขึ้น ก็เรียกว่าเป็นคนไม่ดีในขณะนั้น ส่วนขณะที่กุศลจิตเกิดขึ้น เช่น มีเมตตา หรือสติ ก็ถือว่าเป็นคนดีในขณะนั้น การพิจารณาอย่างละเอียดลึกซึ้งเช่นนี้ ต้องอาศัยปัญญาจึงจะเข้าใจว่า อะไรดี อะไรไม่ดีโดยแท้จริง

พาลบัณฑิตสูตร เป็นพระสูตรหนึ่งในพระไตรปิฎกว่าด้วยลักษณะของคนพาลและบัณฑิต โดยแสดงถึงความประพัตติที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ลักษณะของคนพาล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.ด.ก. (ไทย); 20/3/141) คือ ผู้ที่มีความประพัตติไม่ดีต่อเนื่อง 3 ประการ ได้แก่ 1) ชอบคิดในสิ่งที่ชั่ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อ.อ. (ไทย); 3/246/152) 2) ชอบพูดคำพูดที่ 3) ชอบทำการกระทำที่ชั่ว ด้วยเหตุนี้ คนพาลจึงประสบทุกข์โศกนาฏิก 3 ประการในปัจจุบัน คือ 1) ทุกข์ใจเพราะตระหนักว่าตนได้ทำ พูด คิดในสิ่งที่ไม่ดี และล่วงศีล 2) ทุกข์ใจจากผลของการถูกลงโทษ ทั้งเบาและหนัก เนื่องจากทุจริตทางกาย วาจา และใจ 3) ทุกข์ใจ เศร้าโศก เสียใจ เพราะยังไม่ได้สร้างคุณดีหรือกุศล ทำแต่กรรมหยาบช้า มีความหวาดกลัวในผลกรรม และเกรงว่าจะไปเกิดในอบายภูมิ อันเป็นที่ไม่น่าปรารถนา ส่วนลักษณะของบัณฑิต คือผู้ที่ประพัตติดีอย่างสม่ำเสมอ 3 ประการ ได้แก่ 1) ชอบคิดแต่ในสิ่งที่ดี 2) ชอบพูดแต่คำพูดที่ดี 3. ชอบกระทำแต่สิ่งที่ดี บัณฑิตจึงเสวยสุขโสมนัส 3 ประการในปัจจุบัน คือ 1) มีความสุขใจ เพราะไม่เคยคิด พูด หรือทำสิ่งที่ชั่ว และไม่ได้ล่วงศีล 2) ไม่ต้องหวั่นเกรงต่อการถูกลงโทษ เพราะละเว้นจากความทุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ 3) มีความปลอดภัยโปร่งใจ เพราะได้ทำความดี สร้างกุศล และป้องกันสิ่งที่น่ากลัวไว้แล้ว จึงไม่เศร้าโศกหรือหวั่นไหว และมีความหวังว่าจะไปเกิดในสุคติสวรรค์ อันเป็นสถานที่น่าปรารถนาชั่ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อ. (ไทย); 14/255/302)

นอกจากพระพุทธโอวาทเกี่ยวกับคนพาลและบัณฑิตใน พาลบัณฑิตสูตร แล้ว ยังมีพระสูตรอื่นที่กล่าวถึงเรื่องนี้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ใน ภัยสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ภัย (คือ ความหวาดสะดุ้งตกใจ เช่น เมื่อได้ยินข่าวว่าโจรกำลังจะปล้น ก็เกิดความหวาดกลัวขึ้นในจิตใจ) ทั้งหลาย อุปัทวะ (คือ ภาวะที่จิตฟุ้งซ่านและวุ่นวาย เช่น เมื่อรู้ว่าโจรจะปล้น ก็เกิดความระส่ำระสาย รีบหนีและหอบข้าวของไปอย่างไม่เป็นระเบียบ) ทั้งหลาย และอุปสรรค (คือ สิ่งกีดขวางที่เกิดขึ้นจริง เช่น เมื่อถูกโจรล้อมบ้าน จุดไฟเผา และปิดทางหนี ทำให้ไม่สามารถหลบหนีได้) ทั้งหลาย ล้วนเกิดจากคนพาลทั้งสิ้น โดยสรุปคือ คนพาลเป็นเหตุแห่งภัย อุปัทวะ และอุปสรรคทั้งหลาย ใน ลักษณะสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมถูกกำหนดด้วยกรรม บัณฑิตก็ย่อมถูกกำหนดด้วยกรรมเช่นกัน ปัญญาเมื่อได้รับการฝึกฝนและใช้เป็นประจำ จึงจะงดงามได้” พระองค์ยังทรงแสดงลักษณะของคนพาลว่า เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ คือ 1) กายทุจริตคือความประพัตติชั่วทางกาย 2) วจีทุจริตคือความประพัตติชั่วทางวาจา 3) มโนทุจริตคือความประพัตติชั่วทางใจ ผู้ที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการนี้ จึงควรเข้าใจว่าเป็น “คนพาล” ในทางตรงกันข้าม พระองค์ตรัสว่า ผู้ที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการต่อไปนี้ เป็น “บัณฑิต” คือ 1) กายสุจริตคือความประพัตติชอบทางกาย 1) วจีสจฺจิตคือความประพัตติชอบทางวาจา 3) มโนสุจฺจิตคือความประพัตติชอบทางใจ ผู้ที่มีธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ย่อมเป็นบัณฑิตผู้ประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.ท.ส.ก. (ไทย); 24/54/199) การเข้าใจลักษณะ เครื่องหมาย และความประพัตติของคนพาลและบัณฑิตตามที่กล่าวมาแล้ว ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพราะส่งผลต่ออนาคตของเราว่าจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองหรือความตกต่ำ ผู้ที่ปรารถนาความก้าวหน้าในชีวิตจึงควรหลีกเลี่ยงการคบหาคนพาล เพราะการคบคนพาลอาจนำไปสู่ความผิดพลาด สร้างบาปกรรม ส่งผลเสียทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ควรเลือกคบแต่บัณฑิต เพราะบัณฑิตจะเป็นผู้แนะนำ เตือนสติ และชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง

มนสภรณ์ วิฑูรเมธา (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบจำลองมิติเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาพยาบาล” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า แนวคิดกลายมิติเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับกลายมิติเป็นเพื่อนที่ดี มีความรู้มีคุณสมบัติและการทำหน้าที่ตามหลักกลายมิติ ซึ่งช่วยสนับสนุนบุคคลที่เข้าไปหาปรึกษาทำให้เรายึดมั่นอยู่ในหนทางแห่งความดีอย่างมั่นคง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาพาลบัณฑิตสูตรซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เพื่อให้เข้าใจถึงเนื้อหาสาระและความสำคัญของพาลบัณฑิตสูตร ศึกษาลักษณะของคนพาลและบัณฑิตที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร และวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร จากนั้นจึงนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในพาลบัณฑิตสูตร
2. เพื่อศึกษาลักษณะของคนพาลและบัณฑิตที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้วางแผนขอบเขตการศึกษา มุ่งประเด็นเกี่ยวกับการนำเสนอแนวทางศึกษาวิเคราะห์ที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูล หนังสือ บทความ เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถาที่เกี่ยวข้องในพาลบัณฑิตสูตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลพาลบัณฑิตสูตรตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงรูปแบบของการเรียบเรียงเอกสารตามนัยและกรอบของการวิจัยที่เกี่ยวกับคนพาลและบัณฑิต

ขั้นตอนที่ 3 การคัดแยกข้อมูลจากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้ศึกษาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลพาลบัณฑิตสูตร โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้เพื่อให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูล โดยนำข้อมูลต่าง ๆ มารวมข้อมูลทำเป็นระบบการจดบันทึก นำมาวิเคราะห์กรอบแนวคิด วิเคราะห์ศัพท์ ศึกษาความหมาย และทำการศึกษาข้อมูลชั้นต่างๆ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ในตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดขอบเขตการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลจากพาลบัณฑิตสูตร รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เพื่อตอบปัญหาการวิจัย สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ สรุปการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ในงานวิจัย อีกทั้งแนะนำหัวข้อการวิจัยในครั้งต่อไป และข้อเสนอแนะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้เพื่อให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูล

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า คนพาลย่อมไม่ประกอบด้วยทวิญญูสามัญญตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (บาลี); 11/317/257) คือ มีความเห็นถูกต้องตรงต่อพระธรรมวินัย มีการแสดงออกมาทางกายทุจริต ทางวจี สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรม กล่าวคือ สาเหตุด้านความประพฤติ (ศีลสามัญญตา) คนพาลนั้นไม่สนใจในเรื่องความประพฤติเสียหายแก่หมู่คณะ แต่จะคิดถึงเฉพาะประโยชน์ของตน มุ่งแสวงหาลาภสักการะ พฤติกรรม คือ เหตุผลที่ทำให้เป็นคนพาล คนพาล คือ คนชั่วร้าย ผู้ก่อการร้าย อาชญากร ฆาตกร โจร ผู้มีอิทธิพล กล่าวโดยสรุป ก็คือ คนที่สร้างแต่ความเดือดร้อนให้แก่สุจริตชนส่วนใหญ่ เพราะศัพทว่า พาล แปลว่า อ่อน คือ อ่อนไหวไปตามกระแสของความอยาก ความต้องการไม่สิ้นสุด ไม่รู้จักฝึกฝนตนเอง ไม่ยับยั้งจิตใจ ไม่เจริญเมตตาภาวนา เป็นคนผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ 110 ประการ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม จัดเป็นกายทุจริต การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย พูดหาประโยชน์ไม่ได้ ไร้สาระแก่นสาร จัดเป็นวจีทุจริต และเป็นผู้มีโลภจิตคิดอยากได้ของคนอื่น คิดประทุษร้ายคนอื่น เห็นผิดจากคลองธรรม คือเห็นอย่างมิจฉาทิญญู มหามกุฏราชวิทยาลัย (2540) แม้มีสมาธิก็ใช้ในทางผิด หลอกลวงคนอื่น เป็นคนโง่ ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ไม่รู้จักพระสัทธรรม จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอยู่เป็นปกติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: พ.ธ. (ไทย); 25/610/45) คนพาลมักทำสิ่งใด พูดสิ่งใด ไม่เหมาะสมแก่ฐานะ สถานที่บุคคล แล้วยังประพฤติผิดในศีล 5 เป็นนิจ ฉะนั้น เมื่อเขาถูกผู้คนกล่าวถึง ก็หวาดหวั่นใจ เพราะตนทำชั่วเกรงชาวประชาจะนำเรื่องชั่วของตนมาตีแผ่ให้คนอื่นรับรู้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/473/287) คนพาลประพฤติทุจริต 3 มีลักษณะทางความคิด (มโนกรรม) 1) คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนโดยไม่ชอบ ไม่ถูกต้องตามหลักของสัมมากรรมันตะ คือ การงานไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม และสัมมาอาชีวะ อาชีพที่สุจริต 2) คิดพยาบาท อาฆาตคนอื่น จนกระทั่งนำไปสู่การทำร้ายร่างกาย ทรัพย์สิน 3) คิดเห็นผิดจากหลักพุทธธรรม คือ เป็นคนดำรงตนอยู่ในมิจฉาทิญญู ไม่เชื่อบุญ บาป ไม่เชื่อกรรมดี กรรมชั่ว เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/3105/2610)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า “คนพาล” หมายถึงผู้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ฝายอกุศลกรรมบถ ไม่รู้และไม่ปฏิบัติตามหลักปรีชาปฏิบัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธสัทธรรม ส่วน “บัณฑิต” มีลักษณะตรงข้าม คือประพฤติดี ฝายกุศล รู้และปฏิบัติตามหลักธรรมจนบรรลุปฏิเวธสัทธรรม ลักษณะเหล่านี้สอดคล้องกับหลักจริยศาสตร์ที่แบ่งความดีและชั่วตามพฤติกรรม ความรู้จริยธรรมและเหตุผลตลอดจนสอดคล้องกับหลัก

สัปปุริสธรรมและวุดิธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้เป็นบัณฑิต คือ ฉลาดในพระพุทธพจน์ รู้จักการหักทลาย ปราศรัย การถวายน้ไขระพัน การถวายน้ ถ้าไม่ปฏิบัติตามถือว่าต้องอาบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 4/4/1810-227) เป็นฉลาดในรูป คือ ความเป็นไปตามกฎธรรมชาติของร่างกายสังขารที่ประกอบกัน มองให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ เพื่อสลัดความกำหนัดยินดีในรูปนั้นเสีย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 12/4,387/3710) เป็นคนผู้มีปัญญา ผู้ฉลาดในสัทธิธรรมทั้งปวง ได้แก่ รู้ในหลักปริยัติสัทธิธรรม ปฏิบัติสัทธิธรรม และปฏิเวธสัทธิธรรม มีดวงปัญญาที่ฉลาดรอบรู้ คนที่มีความรู้ มีความฉลาด บัณฑิต จึงหมายถึง ผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญา ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา ราชบัณฑิตยสถาน (2546) เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม 110 มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์ชื่อว่า บัณฑิต เพราะดำเนินในประโยชน์ทั้งหลายด้วยปัญญา ทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วยปัญญา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540) บัณฑิตมีลักษณะโดยหลักสุจริต คือ กำหนดลักษณะทางความคิดดี (มโนสุจริต) มี 3 ประการ ได้แก่ 1) ไม่คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน โดยไม่ชอบ (อโลภะ) 2) ไม่คิดประทุษร้ายคนอื่น ไม่คิดอาฆาตใคร ๆ (อโทสะ) 3) เห็นชอบตามหลักพุทธธรรม คือ เห็นถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/3105/2610) บัณฑิตนั้น มีความดำริปลอดจากกาม ดำริปลอดจากพยาบาท และดำริปลอดจากการเบียดเบียน ซึ่งเรียกว่า กุศลสังกัปะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/3105/261) กำหนดลักษณะทางคำพูดดี (วจีสสุจริต) มี 4 ประการ ได้แก่ 1) พูดคำจริง ไม่พูดเท็จ 2) พูดปรองดอง สามัคคีผลประโยชน์ ไม่พูดให้แตกแยกกัน 3) พูดสุภาพมีมารยาทผู้ดี ไม่พูดหยาบโลน คำลามก 4) พูดมีสาระ มีประโยชน์ ไม่พูดเหลวไหล กำหนดลักษณะทางการทำดี (กายสุจริต) แบ่งเป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ไม่ทำร้ายคนหรือสัตว์ให้รับทุกข์กาย ใจ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่าการคบคนพาลก่อให้เกิดโทษทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เช่น ความเสื่อมในทรัพย์ ญาติ ยศศักดิ์ และจิตใจ ในทางกลับกัน การคบบัณฑิตนำไปสู่ความเจริญและไม่ประมาทในการทำมาหากิน ซึ่งสนับสนุนแนวคิดในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาที่ชี้ว่าบัณฑิตเป็นผู้เกื้อกูลต่อผู้อื่น ทั้งนี้ เหตุปัจจัยให้เป็นบัณฑิต ได้แก่ การคบเพื่อนดี การใคร่ครวญอย่างแยบคาย และการปฏิบัติตามหลักกัณฐิธรรมและศีลสมาธิปัญญาอย่างเคร่งครัด คนเป็นคนพาล เป็นผู้มีความไม่ละอายต่อบาป ไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปกรรมชั่ว ส่วนบัณฑิตธรรม มินัยตรงข้าม ธรรมที่ทำให้คนเป็นบัณฑิต ได้แก่ ความละอายต่อบาป และความเกรงกลัวผลบาปชั่ว เป็นความดี ความฉลาด คือ กุศล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.สง. (ไทย); 34/1,839/432)

โทษของการการคบคนพาลและบัณฑิต ผลการคบหาสมาคมกับคนพาลนั้น เป็นไปในทางแห่งความเสื่อม ความไม่เจริญก้าวหน้าทั้งต่อตนเอง และหน้าที่หน้าที่การงาน ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ เพราะเมื่อคบหาแล้วย่อมทำให้ผู้คบบัณฑิตนั้นประสบกับภัยหรือโทษ ทำให้เสียประโยชน์ตนและคนอื่น เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้บุญคุณคนอื่นทำไว้ และไม่ตอบแทนคุณบุคคลเช่นนั้นถือว่าไม่ควรคบอย่างยิ่ง เพราะการคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ อาจจะเป็นโทษต่อบุคคลผู้คบหาด้วยซ้ำ (สนธยา พลศรี, 2545) บุคคลไม่ควรสมาคมกับบอัสตบุรุษ และไม่พึงทำความสนิทสนมคุ้นเคยกับบอัสตบุรุษ เพราะจะทำให้ประสบความเดือดร้อน ความเสื่อม ภัยพิบัติ พระพุทธศาสนาสอนให้หลีกเลี่ยงคนพาลเสีย คือ อย่าคบคนพาล อย่าร่วมมือ

อย่าร่วมนอน อย่ารับ อย่าร่วมเที่ยว อย่าร่วมงาน อย่าให้ อย่าส่งเสริมคนพาลท่านห้ามคบ คนพาลสันดานบาป และเป็นคนปกอลอก ไม่มีศรัทธาสัมปทา คือไม่เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และไม่มีเชื่อในพระรัตนตรัย ไม่มีศีลสัมปทา คือไม่มีศีล ไม่มีปัญญาคือการถึงพร้อมด้วยปัญญาพิจารณาบาปบุญคุณโทษ (พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์), 2544)

คุณของการคบบัณฑิต บัณฑิตทำให้เจริญมั่นคงทั้งต่อตนและสังคม ทำให้เป็นคนไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ทำให้สร้างฐานะได้อย่างมั่นคงเหมาะสม และทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่น ผลก็คือ จะได้รับคำแนะนำที่ดี มีประโยชน์ เมื่อนำมาพิจารณาไตร่ตรองตามแล้ว ก็นำมาปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างถูกต้อง ไม่ประมาท ลักษณะผู้ทำที่พึงดูเกาะที่น้ำท่วมไม่ถึง ด้วยความขยัน ด้วยความไม่ประมาท ด้วยการสำรวมและด้วยการฝึกฝน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ชุ.ธ. (ไทย); 25/25/32)

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยพบว่า คนพาลคือ คนที่สร้างแต่ความเดือดร้อน มีความต้องการ ไม่สิ้นสุด ไม่รู้จักฝึกฝนตนเอง ไม่ยับยั้งจิตใจ ไม่เจริญเมตตาภาวนา เป็นคนผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ 110 ประการ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม จัดเป็นกายทุจริต การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย พูดหาประโยชน์ ไม่ได้ ไร้สาระแก่นสาร จัดเป็นวจีทุจริต และเป็นผู้มีโลกจิตคิดอยากได้ของคนอื่น คิดประทุษร้ายคนอื่น เห็นผิดจากคลองธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ สุชีพ ปุญญานุภาพ ที่ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ลักษณะของคนพาลมี 3 อย่าง คือ คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว คนพาลต้องประสบทุกข์ โทมนัสถึง 3 ประการ ในปัจจุบันและตายไปแล้วเข้าสู่ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลต่ำ ยากจน มีผิวพรรณทราม มีโรคเบียดเบียน ไม่มีลาภ ส่วนบัณฑิตก็มีลักษณะ 3 ประการ เช่นกัน คือ คิดดี พูดดี ทำดี บัณฑิตย่อมได้ความสุขสมนัส 3 ประการ ในปัจจุบัน และเมื่อตายไปก็ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง รุ่งงาม มีลาภ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2530) และสอดคล้องกับ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ที่มองว่า พฤติการณ์ของคนพาลจัดเป็นอัมมกตต่อคนอื่น ชอบแสดงอำนาจข่มขู่เรามักจะเรียกว่าผู้มีอิทธิพล ชอบเลี้ยงชีวิตในทางไม่ชอบ ชอบเที่ยวในยามราตรีมีการเสพของมีนเมา เป็นนักเลง นักการพนัน คบคนชั่ว ชอบทะเลาะวิวาท สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม ชอบเป็นนักเลงหญิง เป็นต้น (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2546)

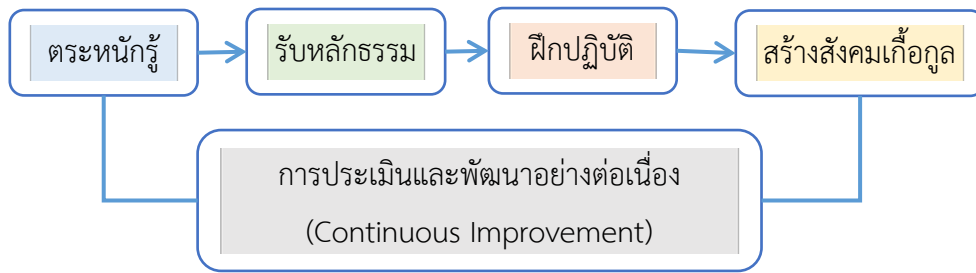
2. ผลการวิจัยพบว่า คนพาลในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ฝายอกุศลกรรมบถ ไม่รู้และไม่ปฏิบัติตามหลักธรรม ส่วนบัณฑิตหมายถึงผู้ประพฤติดี ฝายกุศล และสามารถปฏิบัติให้ถึงปฏิเวธธรรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหลักจริยศาสตร์และพระธรรมคำสอนต่างให้ความสำคัญกับความรู้ และพฤติกรรมที่ถูกต้องเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ดี สอดคล้องกับงานของ เตือน คำดี (2534) ที่ชี้ว่าการแบ่งคนดีและคนชั่วขึ้นอยู่กับพฤติกรรม ความรู้ และจริยธรรม และตรงกับหลักสัพบุรุษธรรมที่ว่าด้วยการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน ได้แก่คนที่ประพฤติชอบทางกาย ทางวาจา ทางใจ อีกทั้งเป็นผู้ใฝ่หาวิชาความรู้อยู่เสมอ และยังสอดคล้องกับหลักกุศลธรรมทั้ง 4 ประการที่ว่า คบสัตบุรุษ และการฟังคำสั่งสอนของสัตบุรุษนั้นเป็นส่วนสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านปัญญา เพราะเมื่อบุคคลได้แนวทางจากสัตบุรุษ หรือบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตรที่ดีแล้ว ย่อมจะนำไปสู่กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายใน และ

สามารถนำไปสู่วิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมาะสม เรียกว่า ธัมมานุวัตรปฏิบัติ พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย) (2544)

3. ผลการวิจัยพบว่า คนพาลก่อให้เกิดโทษ เช่น ความเสื่อมในทรัพย์ ญาติ ยศศักดิ์ และจิตใจ ในทางตรงกันข้าม การคบบัณฑิตส่งเสริมความเจริญ ความไม่ประมาท และการทำความดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการคบหา มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมของบุคคลอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับพระครูศิริปัญญาภรณ์ (อ่อน) ได้แสดงความเห็นไว้ คนพาลย่อมมีชีวิตรอยด้วยโมหะ (ความหลง) อวิชชา (ความโง่) ไม่แสวงหาประโยชน์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าและประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน (ดับกิเลส) เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า การไม่คบคนพาลจัดเป็นมงคลอันประเสริฐสุด ถ้าคบคนพาลแล้วก็เป็นอัมงคลให้เกิดความฉิบหายทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ส่วนบัณฑิตหรือนักปราชญ์ หากบุคคลใดไปคบหาสมาคม จัดเป็นมงคลอันสูงสุดทั้งชาตินี้และชาติหน้า เพราะบัณฑิตเปรียบเหมือนของมีกลิ่นหอม ถ้าบุคคลใดคบหาก็กทำให้มีกลิ่นหอมฟุ้งไป คือการประพฤติกาย วาจา ใจ ที่บริสุทธิ์ ส่วนคนพาลเปรียบเหมือนคนมีกลิ่นเหม็น ถ้าผู้ใดคบหาก็กทำให้เหม็นด้วยความประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ การประพฤติทุจริตย่อมเนื่องมาจากคนพาล พระครูศิริปัญญาภรณ์ (อ่อน) (2516) และสอดคล้องกับปิ่น มุทุกันต์ที่ได้แสดงความเห็นไว้ว่า บัณฑิตมีดวงปัญญาที่ฉลาดรอบรู้ มีวุฒิภาวะเป็นปราชญ์รู้เท่าทันกุศลและอกุศล (ปิ่น มุทุกันต์, 2527)

องค์ความรู้ใหม่

ลักษณะของคนพาล กล่าวคือ คนพาลเป็นผู้มีปณิธานชั่ว มีปกติพูดถ้อยคำที่ชั่ว มีปกติทำการชั่ว ส่วนลักษณะบัณฑิต กล่าวคือ บัณฑิต เป็นผู้ที่มีปณิธานดี มีปกติพูดถ้อยคำที่ดี มีปกติทำการดี หรือ คนดีถ้าว่าโดยลักษณะเฉพาะตัวของเขาที่เราเรียกว่า สัตบุรุษ หรือบัณฑิตมีลักษณะ 7 ประการ ได้แก่ (1) ธัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้จักหลักความจริงของธรรมชาติ และรู้จักหลักการ (2) อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมาย และรู้ความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ (3) อัตตัญญตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะภาวะเพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม (4) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี (5) กาลัญญตา รู้จักกาล คือ เช่น รู้จักเวลาไหนควรทำอะไร (6) ปริสสัญญตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน (7) ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยอาศัยความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น (พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) ทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นแนวทางการพัฒนาไปสู่คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของภาวะความเป็นบัณฑิต ดังตัวอย่างโมเดล “เส้นทางพัฒนาสู่ความเป็นบัณฑิต” ดังนี้



ภาพที่ 1 : เส้นทางพัฒนาสู่ความเป็นบัณฑิต

จากแผนภาพนี้ แสดงให้เห็นแนวทางการพัฒนาไปสู่คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของภาวะความเป็นบัณฑิต การพัฒนาบุคคลจากคนพาลสู่บัณฑิตในพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องใช้กระบวนการบูรณาการทั้งด้านความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอก (Inside-out Transformation) ให้เกิดการปรับทัศนคติและพฤติกรรมอย่างยั่งยืน กล่าวคือ

1. กระบวนการหรือขั้นตอน (Process)

1.1 ตระหนักรู้ตน (Self-Awareness) – ให้อุคคลรู้ข้อบกพร่อง จุดแข็ง จุดอ่อนของตน ผ่านการสะท้อนตนและการรับข้อมูลย้อนกลับ

1.2. รับหลักธรรม (Dhamma Intake) – เรียนรู้หลักปรีชาที่เกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา และสัพพริสนธรรม และเลือกหลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาพฤติกรรมความเป็นคนพาลแต่ละบุคคล

1.3. ฝึกปฏิบัติ (Practice) – ลงมือปฏิบัติขัดเกลาดนเอง ปรับพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ตามหลักกุศลกรรมบถ มีความสำรวมระวัง มีสติให้มากขึ้น

1.4. สร้างสังคมเกื้อกูล (Supportive Network) – แสวงหากัลยาณมิตรหรือเพื่อนดี ต้องรู้เลือกคบคน เข้าหาครูบาอาจารย์เป็นที่ปรึกษา

2. การประเมินและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement) – ประเมินผลการเปลี่ยนแปลงของตนเอง และปรับแผนการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จะก่อให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์ (Values and Benefits) ดังนี้

2.1 ลดพฤติกรรมเสี่ยงและความขัดแย้งในสังคมสงฆ์และชุมชน

2.2 เสริมสร้างบุคลากรที่มีคุณธรรม ความรับผิดชอบ และความสามัคคี

2.3 พัฒนาศักยภาพบุคคลให้พร้อมทำประโยชน์แก่ส่วนรวม

2.4 สืบสานความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและจริยธรรมในสังคม

สรุป

จากการศึกษาได้สะท้อนให้โทษภัยอันตรายที่เกิดจากการคบคนพาล และได้เห็นถึงแนวคิทางพระพุทธศาสนาว่า สาเหตุที่ทำให้คนเป็นคนพาลและบัณฑิต คือ มาจากความคิดเห็นและความประพฤติเป็นมูล คนพาล คือ คนที่ทำลายประโยชน์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า อีกทั้งไม่ได้ศึกษาในปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม ลักษณะของคนพาลและบัณฑิต มีนัยตรงกันข้ามเสมอ คือ คนพาลมักจะคิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว ส่วนลักษณะของบัณฑิต เป็นผู้ที่มีปกติคิดดี พูดดี และทำดี ด้วยกาย วาจา และทางจิตใจ สาเหตุที่ทำให้คนเป็นคนพาลและบัณฑิต มี 2 คือ ปัจจัยภายนอก (กาลยามิตร) และปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) ผลของการคบคนพาลและบัณฑิต กระทำของคนพาล ที่เกิดขึ้นแก่ตนและคนอื่น เช่น คนพาลย่อมถูกรกรรมชั่วสนองตนเอง กรรมชั่วนั้นย่อมให้โทษทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า เป็นต้น ส่วนผลกระทำของบัณฑิต มีนัยตรงกันข้าม เช่น ตนเองก็ได้บำเพ็ญประโยชน์ที่สมบูรณ์ และสังคมก็ได้รับอานิสงส์แห่งการกระทำ ดังนั้น ผู้ที่เข้าใจในความเป็นคนพาลและบัณฑิตแล้ว ย่อมตระหนักว่าการพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา มิใช่เพียงการหลีกเลี่ยงความเป็นคนพาลอย่างเดียว แต่คือการปลูกฝังและหล่อหลอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอก เริ่มต้นจากการรู้จักและยอมรับ ผิดแผกพฤติกรรมที่เป็นกุศลอย่างสม่ำเสมอ พร้อมสร้างสภาพแวดล้อมและสังคมที่เกื้อกูลให้การพัฒนาที่ดำเนินไปอย่างราบรื่นและต่อเนื่อง เมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาเช่นนี้ จะเกิดผลลัพธ์ทั้งต่อชีวิตส่วนตัวและต่อสังคมโดยรวม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย จากการวิจัยพบว่า ผลจากการวิจัยพบว่าการพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีการบูรณาการทั้งด้านความรู้ หลักธรรม และการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูล ดังนั้น หน่วยงานด้านการศึกษาทางพระพุทธศาสนา วัด สถาบันการศึกษา หน่วยงานพัฒนาชุมชน และองค์กรภาครัฐหรือเอกชนที่มีภารกิจด้านการพัฒนาคน ควรนำแนวทางนี้ไปใช้ดำเนินการ โดยบรรจุเป็นหลักสูตรอบรมหรือกิจกรรมเสริมคุณธรรม จัดกระบวนการฝึกปฏิบัติจริง และสร้างเครือข่ายเพื่อนและที่ปรึกษาที่ส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวก อันจะช่วยลดปัญหาพฤติกรรมเสี่ยง เสริมสร้างคุณธรรม และความสามัคคีในสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การประเมินประสิทธิผลของโมเดลการพัฒนาบุคคลสู่ความเป็นบัณฑิตในบริบทชุมชน เนื่องจากการนำแนวทางนี้ไปใช้ในชุมชนจะมีเงื่อนไขเฉพาะด้านวัฒนธรรมและสภาพสังคม การวิจัยจึงช่วยให้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

2.2 การพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับเยาวชนตามหลักสัปปุริสธรรม เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและการคิดเชิงบวกตั้งแต่วัยเรียน ลดปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงในระยะยาว

2.3 การศึกษาเปรียบเทียบผลของการคบเพื่อนดีและเพื่อนพาลต่อการพัฒนาการทางคุณธรรมในกลุ่มต่างวัย เพื่อทำความเข้าใจกลไกอิทธิพลทางสังคมและนำข้อมูลไปออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมที่ตรงตามวัย

บรรณานุกรม

- เดื่อน คำดี. *พุทธปรัชญา*. (2534). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- ปิ่น มุทุกันต์. (2527). *มงคลชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.
- พระครูศรีปัญญาโมณี (อ่อน). (2516). *คัมภีร์มงคลที่ป็นี่แปล*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียงจงเจริญ.
- พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). (2544). *แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวทางพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2546). *คลังธรรมเล่ม 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตโต). (2538). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์). (2544). *มงคลชีวิต*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มนสภรณ์ วิฑูรเมธา. (2543). *การพัฒนาระบบกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาพยาบาล*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). *มงคลชีวิตที่ป็นี่แปลเล่ม 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สนธยา พลศรี. (2545). *หลักสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุชีพ ปุณณานุภาพ. (2530). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 110). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.